

Бранислав Нушич е най-плодовит и популярен сръбски писател, автор на няколко десетки книги- разкази , файлетони, очерки, един роман, комедии, драми, исторически трагедии и др. Особено значителен е като комедиограф. Неговите комедии се играят на всички югославски сцени, немалко от тях са давани и у нас. В своята литературна дейност той е писател-реалист, надарен със значителен хумористичен и сатиричен талант, който рисува порочното сръбско и югославско буржоазно общество в неговото развитие от времето, когато оформя своя образ, почти до залеза му.

Творчеството на Нушич се простира в рамките на един твърде обширен период от историята на новата сръбска литература. От написването на първата му комедия „ Нареден представител ” (1883) до последната му творба „ Покойник ” (1837) има повече от половин век. През това време Нушич минава през няколко епохи от историята на сръбското общество: от омладинското движение с неговия романтизъм и социален утопизъм през социалния критицизъм на литературата от края на века, чак до разнопосочните идейни и творчески търсения на модернизма от навечерието на Втората световна война. През цялото това време той остава верен на своя реалистично-сатиричен натюрел, като същевременно новите явления в живота и в литературата внасят ред съвременни за ония години акценти в творчеството му.

Нушич е роден през 1864 г. В Белград. Произхожда от дребнобуржуазно сръбско-цимцарско семейство. Скоро след раждането му поради фалит на бащата фамилията се преселва в Смедерево. Там Бранислав завършва начално училище, а след тоа учи право в Белград и в Грац. Бил е консул в Прища и Скопие, секретар на Белградския народен театър, директор на Новосадския народен театър. До Балканската война се занимава с журналистика. Пътува в чужбина. През Първата световна война живее в Италия , Швейцария Франция . След войната е началник на художествен отдел, директор на Сараевски народен театър. Умира през 1938 година.

Дълбоките промени в в живота на страната съпътстват значителни промени в творчеството на писателя. Бранислав Нушич е участвал в Сръбско-българската война (1886). На нея е посветена и първата му книга „ Разкази на един ефрейтор от сръбско-българската война”. Сборникът е изпълнен с топли чуватва към нашия народ, показан с братоубийствения характер на войната. Чрез естествена и наивна авторerefлексия е разкрита разкрита съдбата на обикновения човек в стихията на несправедливата война („Птички божи, всички сме птички божи...”). Книгата съдържа картини на мобилизацията, на раздялата с майката и любимата , на различни случки и войнишки преживявания от войната. Няма и помен от грабителските замисли, а разказите са пълни с хуманност.

Настроението на сръбските войнци е обрисувано и в други разкази като „Първия залп”, „Пусто огнище”, „Моят ученик”, „Номер 23”, „Погребение” и др.

В „Първия залп” Нушич улавя преживяванията на обикновените хора, засегнати от войната, усещащи надвисналата над тях опасност, загубили охота да се шегуват, да пеят и да се смеят. В „Пусто огнище” и „Моят ученик” са уловени реалистични картини от войнишкия живот. Авторът описва как войниците се лутат в дъжделива нищ, за да пристигнат накрая в къща с напуснато огнище. Настанен на бивак в селска къща, писателят учи малкия Перо да чете. В такива страници намират израз стремежите на войниците към мирния живот и човечността на оания, които са пратени да убиват.

Мрачната участ на войника от фронта е изобразена и в разказите „Номер 23” и „Погребение”. Тук той отново е притъпен към човешкото нещастие, примирен, обезличен.

Разказите от втората книга „Рамазански вечери” рисуват картини от живота на мохамеданското население, при което авторът описва най-вече любовта. Когато малката Зинише от разказа „Първият ашмак” покрива лицето си, започва да чувства своя приятел Йонуз, с когото дотогава е играла, по-иначе- като мъж. В „Греха на Хатидже” се разказва за любовта на Хатидже към Гуяр.

Тежкия живот на мохамеданското население намира отражение в разказа „Робиня”. Халил ефенди няма деца и в споразумение с жена си купува робинята Зелха. Тя добива син, когото и Халил ефенди, и жена му обичат много. Когато синът им парасва, Халил продава Зелха, за да може да го прати на учение в Цариград. Зелха оплаква сина си, като че ли е умрял, и отива покорно в друг харем. Трагедията на Зелха е покъртителна. Остава ѝ надеждата, че един ден синът ѝ ще я откупи от харема: „Той може би ще стане човек, голям човек, ще има пари и тогава може да се сети за своята майка. И може би ще ме откупи, стига да ме намери. Аз тогава ще бъда твърде евтина, защото ще съм вече стара.”

В сериозните разкази на Нушич има много топлота. „Рамазански вечери” са обогатени с живописен локален колорит, напомнящ живота на Близкия Изток.

„Странички от Пожаровацкият затвор” е книга, свързана с един драматичен епизод от живота на младия писател. За едно свое стихотворение, насочено срещу двореца, той попада в затвора. Цялата книга е изпълнена с остра критика на новосъздаващите се социални и литературни нрави и с горчив размисъл за съдбата на поколението на писателя в условията на резките социални промени, които се извършват. Героят на епохата е разяден от конфликти и колебания. Той се съмнява във всичко. „Странички...” има своето място в поетиката на сръбската художествена проза. Нушич допринася за превръщането на фейлетона от вестникарски „материал” в литературен жанр. Той разработва принципите на модерния словесен образ, важно място в поетиката на който играе асоциативността. С тия си опити Нушич спомага за модернизирането на сръбската повествователна традиция и за освобождаването в нея на терен за една модерна концепция.

През 1902 г. Бранислав Нушич създава романа „Общинско дете”, където се проявява като хуморист и сатирик. Това е история на извънбрачно дете, попско, което преминава от ръце на ръце за различни цели: за изкористване на завещание, за да бъде подхвърлено за отмъщение, на господин, измамил госпожица, за да бъде дадено под наем на жени, които желаят да изнудят съжаление с него. Проследявайки участието на детето, авторът навлиза в различни сфери. Навсякъде той открива пороци, завладявайки героите на буржоазното общество на местопрестъплението им. Галерията от образи обаче, която извежда в романа си, не получава ярки черти, така че реалистичното изкуство на писателя отстъпва пред желанието му да буди на всяка цена смях.

Нушич оставя името си в сръбската литература най-вече като голям майстор на комедията, на комедийната интрига и напрегнатото комедийно действие. По-важни негови комедии са: „Народен представител”, „Съмнително лице”, „Протекция”, „Обикновен човек”, „Свят”, „Път около света”, „Госпожа Министершата”, „Мистер Долар”, „Белград някога и сега”, „Опечелено семейство”, „Д-р”, „Покойник” и др. В комедиите си Нушич е реалист. Той пресъздава атмосферата на дребнобуржоазната провинция, с нейните дребни хора, дребни интереси, смешни положения. Грабителският политически режим е прицел на острата му сатира. Изведена е цяла галерия от образи от Белград, който се развива от провинциален град в модерна столица. Капиталическата и бюрократическа върхушка е разголена и показана в целия ѝ отвратителен вид.

В „Народен представител” авторът е представил в сатирична светлина политическия живот при Обренович, невзрачните типове, които крепят корумпирания режим, особено ниското равнище на изборната борба, почиваща на насилие, тъмни сделки и интриги.

Действието на комедията се развива в град във вътрешността на Сърбия. Главен герой е Ефрем Прокич, забогатял с нечисти сделки търговец. Той е поблазнен от мисълта да стане народен представител, за да разшири своето влияние и уедри сделките си. Ораганизира избирането си спомоща на полицията и пияни шайки, но се опозорява в изборната борба, прочитайки в забъркаността си пред тълпата, събрана да го поздрави, реч, написана от кандидата на опозицията. Отказвайки се от политическата кариера, в края на комедията се отправя към магазина си, който е забравил напълно по време на изборите. Нушич е предал цялата политическа тъпост на правителствения кандидат и цялата политическа поквара на режима му: купуване на гласове, намесата на полицията в полза на кандидата, ролята на аморални типове. В стремежа си да бъде избран за народен представител Ефрем Прокич пренебрегва щастието и чувствата на собствената си дъщеря.

Втората комедия „Съмнителни лице“, предлага на смях провинциалната сръбска бюрокрация от същото време. Като камък в блато попада пред чиновничеството на провинциалния град съобщението „отгоре“, че в околията се укрива „съмнително лице“, опасно за държавния ред. Чиновничеството, начело с най-високопоставеното в йерархията му лице- пристав Йеротие Пантич, вижда в появата на „съмнителното лице“ удобен случай да се придвижи напред в своята кариера. Пробудените грабителски инстинкти се рзкриват с всичкия си цинизъм, користта си съперничат с невежеството, тъпоумието на бюрократа – с гнилостта на господстващия режим. В това царство съвестта е нещо непознато, народът е даден в пълна експлоатация на бюрократите, държавата е средство за експлоатация на народа, Нушич е създавал комедиен конфликт и образи, които живо характеризират една система на най-нисък етап от обществения живот на човека.

В комедията „Протекция“ е дадена реалистична картина на нравите в най – висшите бюрократически слоеве на нчогашна Сърбия. Комичните положения създава главно неженената сестра на министъра, която си търси съпруг в министерския кабинет между дошлите да дирят протекцията на нейния брат – министър. Въпреки водещия характер на комедията Нушич е вдигнал завесата на един свят, в който има много пошлост, безпринципност и аморалност.

Преминаването на Белград от провинциален град в модерен буржоазно – капиталически град е пресъздадено добре в комедията „Свят“ (1906). Главният герой тук, пенсионерът Тома, за да омъжи дъщеря си, решава да се „смесва“ със „света“, напуска старото си удобство и променя начина си на живот. Произлезлите от тая промяна положения го карат да се върне към старото. Комиката произлиза от лутането на дребната буржоазия между „старото“ и „новото“ : новите форми на живот я жулят, както я жулят и новите мебели, и новите обувки. И все пак „светът“ нахлува в нейния живот. Вкрая на

комедията Тома разтваря вратите и призовава „света“ да влезе в къщата му, за да „нарежда, управлява, бърника“.

Нушич е показал майсторски психологията на дребната буржоазия. Обикновените житейски въпроси тя превръща в големи проблеми, нейният семеен кръг е целият свят за нея, тя отстоява себе си и своя живот срещу новите социални сили с остървение, като смята, че няма нищо по – добро от онова, с което човек е свикнал.

Комедията на Бранислав Нушич “Госпожа министершата” е едно произведение, с което авторът ни показва какво нещо е простацината и простотията ширеща се в някогашният Белград. „Госпожата” е едно от най-очарователните въплъщения на простацината върху европейската театрална сцена на ХХ в. Не чрез министъра, а чрез нея и чрез непрекъснато разширяващата се министерска рода излиза наяве дълбоката философия на властта: първата работа на министъра е да се погрижи за родата си, пък после, ако остане време, и за държавата. В тази комедия писателят е спрял вниманието си върху живота на дребната буржоазия. Със средствата на хумора Нушич изобличава преди всичко кариеризма и еснафството, болезнената самомнителност и честолюбие. В комедията е разклатена цялата земя под краката на героинята еснафка Живка Попович, мъжът на която става при някакъв случай министър. Не чрез министъра, чрез нея и чрез непрекъснато разширяващата се министерска рода излиза наяве дълбоката философия на властта : първата работа на министъра е да се погрижи за рода си, пък после, ако остане време, и за държавата. Характерна черта на Живка Попович е стремежът ѝ към “ висшия свят”, към “благородното общество”. Образът на Нушичевата героиня е охарактеризиран с редица ярки битови черти. Аристократичните амбиции на Живка Попович влизат в остър комичен конфликт с дребнобуржоазната ѝ природа и с нейната еснафска същност, която струи от всеки неин жест, от всяка нейна дума, от цялата ѝ външност. Видяла се на върха, тя започва бързо да се поминистершва. Учи се, тоест мъчи се да пуши, да играе бридж и за щяло и нещяло тръгва по зъболекари. “Баш сам данас наместила златан зуб”, отчита се тя пред своя наставник по министерша изтънченост, секретаря на министерството и извънщатен любовник на всички министерши господин Нинкович. В образа на главната героиня парвенюшкият аристократизъм на “висшето общество” се смесва по такъв начин с неудържимата сръбска еснафска стихия, че се получава неповторима, оригинална смесица от противоречиви, диспропорционално съчетани черти. В това е и главният източник на здравия, сатиричен смях в комедията.

В Нушевата комедиография преобладава смехът. Писателят като че ли повече се шегува със своите герои, отколкото ги изобличава. Отношението му към тях е снисходително, почти добродушно. Сатиричният хъс отстъпва място на комедийното осмиване. Това придава скрит характер на Бранилавова сатира. Затова Нушич е

наричан „ контрабандист на сатира”.

Нова, вече открита, сатирична позиция възприема писателят в края на живота си в последните му творби. Тук изобличителният патос е отправен към конкретни пороци и техните социални носители.

Годсподството на парите в новото белградско общество е предмет на сатирично изображение в комедиите „Мистер Долар” (1932) и „Опечелено семейство” (1934). Героите не двете комедии тичат подир парите, изкачват се по обществената левта, когато придобият пари, определят своето отношение към другите според състоянието им. Достатъчно е да се пусне слух за един обикновен келнер, че е получил милионно наследство от американски роднина, за да се промени коренно неговия начин на живот и отношението към него. „ Мистер Долар” получава предложения за дружба, за побратимство, за сътрудничество, за блестяща женитба. Нушич е в стихията си, когато инсценира огромната алчност на хората от буржоазното общество, които превръщат личността в мистер ... долар.

В комедията „Д-р” (1936) забогатял простак иска да направи с парите си своя ленив син „доктор”, учен и професор в университета. В своята самохвална гордост богаташът Цвиович смята само богатството за високо човешко достойнство, всички други човешки качества за него нямат стойност. Цвиович издържа един беден способен момък да следва и държи изпитите в задграничния университет с името на сина му. Така снабдява сина си с докторска титла, която впрочем се оказва съвсем ненужна на ленивия и глупав Милорад и само го вплита в комични конфликти. Тук Бранислав е изобразил или загатнал чертите на многопредставители на средата, в която развиват своята нечистоплътна дейност цвиовичовци.

Извънредно силен израз алчността и неморалността на буржоазното общество намират и в последната комедия „ Покойник ” (1937).

„Покойникът”, който е пребивавал дълго време в чужбина, се завръща у дома си. Тук обаче жена му си е намерила друг мъж, ”роднината” е „наследил” имуществото му, а „приятелят” е присвоил ръкописите на научните му трудове, отпечатал ги е като свои произведения, за да направи „научна” кариера като университетски професор. Нищо не помага на обявения за „ покойник ” герой да си възвърне своето: изправен е пред сдружените срещу него хищници, готови докрай да защитават своята плячка. Бившата

съпруга, „роднината“ и „приятелят“ намират начин да го изпратят отново в чужбина, и то завинаги. В комедията са очертани ред типове на съвременното капиталическо общество, свалени са маските на представителите на т. нар. „висок живот“, за да се лъсне тяхното хищничество, безкрупулност и пъзливост.

В сериозните си драми Нушич поставя социални проблеми или провежда патриотични тенденции. В социалните драми „Така е трябвало да стане“ (1900) и „Бездна“ (1905) писателят рисува картината на низкия морал в буржоазно – бюрократическото общество, поради който възникват дълбоки трагедии. Героят на „Бездна“ открива, че дължи своята кариера на връзките на жена си с министъра. Зараде детето си обаче решава да се примири с измяната на жена си. Накрая обаче трябва да узнае, че и детето не е негово. Така стига до бездната на отчаянието.

Жените на Нушичевите драми издигат своите мъже с цената на честта си, за да се издигнат и те в обществото. Кариерата и богатството в това общество деморализират, погубват. Бранислав изрича болните истини на своето време.

В патриотични те си драми „Княз Иво от Семберия“ (1900) и „Кървав данък“ Нушич разработва исторически теми. Княз Иво от Семберия жертва всичко, за да откупи три стотици сърби и сръбкини, поробени от турците. Патриотичното чувство на драмата повишава духа на сиротните босненски селяни, събрани с голяма мъка за братска помощ. Драмата е отзвук от засилващия се сръбски патриотизъм, появява се като отпор против домогванията на австро – унгарския империализъм спрямо южнославянските земи.

В края, но не на последно място по важност ще спомена най- емблематичното и популярно произведение на Бранислав Нушич – „Автобиография“. Обект на изображение е животът на самия автор: раждането му, семейната среда, детството, ученическите години, личния живот, професионалния му път. Автобиографията на един човек е своеобразна равносметка на житейския му път, а на един пистел – негов белетризиран вариант.

„Автобиография“ е романтизирана т.е. в себе си съчетава елементите на документалното с художественото, на автобиографията с романа. Най – веселите случки от своята младост писателят разказва с неповторимо чувство за хумор и превръща преживяванията му в четиво с много смях... и малко сълзи.

„Трима от една и съща душа излязохме ние още от първия миг на моето раждане, за да поемем пътя на живота. Когато за първи път съм се засмял в майчините скути, от тоя смях съм се родил аз и съм поел своя път в живота; когато за първи път в майчините скути сянка на грижа е легнала на челото ми, от тая грижа съм се родил пак аз и съм поел своя път в живота; когато за първи път в майчините скути съм заплакал, от тоя плач съм се родил пак аз и съм поел своя път в живота. Пътищата ни бяха различни.

Оня, който се роди от първия ми плач, прекара живота си в сълзи. Само беди и неволи срещна той в света..... Той съчувстваше на всяка мъка, болеше го всяка неволя, страдаше с всяко нещастие. Той плака над чужди неуспехи и ля сълзи над чужди гробове.

Оня, който се роди от моята първа грижа, премина живота си под бремето тежки грижи и грохна под тях. Той ту се тревожеше за правилния ход на слънцето, ту го измъчваше мисълта, защо земята не се върти в обратната посока, защо реките са криви, моретата- дълбоки, планините- високи. С дълбоки бръчки на чело той спираше пред всяко явление и отдаваше всичките си сили за неговото решение, задълбочаваше се във всеки проблем, изправяше се срещу всяка трудност.....

Оня, който се роди от моя първи смях, премина живота си с усмивка на уста, гледайки на всичко с весел поглед и ведре душа.....

Той се смееше над всекиго, над всичко, смееше се, смееше се, смееше се....”

Сюжетната ситуация е игрова и нейната специфика идва от нейния игрово комичен характер. Авторът я сродява със сценичния модел на фарса, буфонадата, бурлеската, с подчертано раздвижени елементи на гротеската, пародията, а често в своята съдържателна природа, клоняща към безмислица – с абсурдната анекдотична небивалица.

Бранислав Нушич е майстор на разказа, но особено голям майстор се явява на сценичната техника. Той умее да проведе сценичното действие, да го заплете, да

създаде драматичен конфликт и да очертае своите герои. Той създава действителни образи от сръбското общество: кандидат – депутатот малкия град, търговец, началник, чиновник, пенсионер, министерша и др. Онова, което дава най – сочен живот в произведенията на Нушич е хуморът. Навсякъде в своите комедии той показва необикновена живост на хумора, разгъва комични конфликти, разголва пороци, поставя в комични ситуации героите си, с всевъзможни контрасти и изненади умее да разсмее читателите си.

Произведенията на Нушич имат още една важна черта –актуалност. Авторът е винаги актуален, той живее със своето време и среда, не случайно развива голяма дейност във вестниците. В хумора и актуалността на Нушич като писател се крие обяснението на неговата голяма популярност. Бранислав Нушич е един от най – ярките представители на сръбската литература от ново време.